

Conceptspeech herdenking Tweede Wereldoorlog (4 mei 2026)

Thom van Campen

“Het gaat mij goed. Tante Lily en tante Mimi, en ook mijn vriendin Bep, zijn inmiddels bij mijn zus aangekomen. En ik zal waarschijnlijk zelf ook spoedig daarheen gaan.”

Dat schreef Lineke Pinas op 26 november 1942 vanuit het vrouwenkamp van Auschwitz-Birkenau. Het zijn woorden van rust. Woorden van hoop, bijna. Een brief die voldeed aan de eisen van de nazi-machinerie; een brief die voldeed aan de misleiding.

Laten we die woorden van Lineke – *het gaat mij goed* – even vasthouden, terwijl we in gedachten een wandeling maken. Een wandeling door mijn stad, Zwolle. Een stad waar de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog niet alleen in boeken staat, maar letterlijk op straat ligt.

Vanaf het station lopen we via de Oosterlaan richting het centrum. Linksaf naar de Venestraat. Wie goed oplet, telt alleen in deze straat al 14 kleine stenen die niet in de betegeling thuis lijken te horen. Het zijn *Stolpersteine* – struikelstenen. Het zijn betonnen blokjes van tien bij tien centimeter waarin een messing plaatje is vevat. Op elk van deze kleine monumenten staat een naam. Een naam van een Joodse Zwollenaar. De stenen liggen voor het laatst bekende woonadres voordat zij slachtoffer werden van het antisemitische naziregime.

We lopen door. Via de Hertenstraat naar De Zeven Alleetjes – bij nummer tien zien we twee stenen. We lezen de namen van Judikje en Betje van Esso. De hoogbejaarde zussen genieten van hun oude dag, tot zij door de nazi's worden beroofd van hun laatste levensfase. Beiden worden gedeporteerd en vermoord in Sobibor. Judikje is met 87 jaar het oudste Zwolse slachtoffer van de holocaust.

We steken de Sassenpoorterbrug over, het oude centrum in. We lopen door de Sassenstraat – één steen; we lezen de naam van Levie de Leeuwe. Getrouwd met een niet-Joodse vrouw, en daarmee vrijgesteld van deportatie. Maar verraden als vermeende betrokkene bij de april-meistaking van 1943. Hij werd gearresteerd en gedeporteerd naar Auschwitz.

We lopen door, langs de synagoge aan de Samuel Hirschstraat – drie stenen; we lezen de namen van de familie Van Zwaanenburgh-Hirsch. Vader Nathan, moeder Jenny en hun jonge dochter Mirjam. Het jonge gezin wordt gedeporteerd naar Kamp Vught. Nathan verricht dwangarbeid in Aussenkommando Moerdijk. Via Kamp Westerbork worden ze gedeporteerd naar Sobinor, waar ze kort na aankomst worden vermoord. Mirjam is met nog geen zeven maanden – nog geen zeven maanden – het jongste Zwolse slachtoffer van de nietsontziende Jodenvervolging.

We slaan rechtsaf naar de de Wolweverstraat. Voor huisnummer 30a zien we vier stenen. Ze dragende namen van de broers Isidor en Hugo Lippers, Martha Lippers-Stehberg en Rolf Eichenberg. Vier Joodse vluchtelingen voor wie de gehoopte veiligheid in Zwolle slechts tijdelijk zou blijken. Rolf wordt tewerkgesteld in werkkamp De Vegt bij Dalfsen en wordt van daaruit gedeporteerd naar Auschwitz – waar hij nog vijf maanden overleeft voordat hij omkomt. De andere drie worden in augustus 1944 verraden en met de laatste trein vanuit Westerbork naar Auschwitz gedeporteerd. Direct na aankomst worden ze vermoord.

We passeren de Walstraat – drie adressen, zes stenen; we lezen de namen van Essiene Vegt-Cohen, Geertruida Anholt en Leentje Davidson, Mozes en Julius Koopman. Uiteenlopende levens. Met als wrange en bittere overeenkomst dat die allen eindigden in de gaskamers van Sobibor en Auschwitz.

We lopen nog één laatste stuk. Tot onze wandeling eindigt in de Diezerstraat. Bij nummer 81 houden we stil. Daar, midden tussen het winkelend publiek, liggen twee stenen. We lezen de namen van Leon Louis Pinas en zijn dochter Lineke, de schrijfster van de brief uit Auschwitz-Birkenau, en haar familie.

Wie langer de tijd heeft, komt al wandelend door Zwolle 159 van deze adressen tegen. 159 plekken waar de leegte achterbleef. De laatst bekende adressen van 456 mensen wier levens werden weggerukt uit de Zwolse samenleving.

Over een periode van tien jaar is onder leiding van Jaap Hagedoorn – hier vandaag aanwezig – door vele vrijwilligers gewerkt aan het terughalen en opschrijven van de verhalen achter de namen, en het leggen van de struikelstenen.

In de Joodse traditie is herinneren – *zicharon* – een morele plicht. De mens sterft twee keer. Eenmaal fysiek en eenmaal wanneer diens naam voor het laatst wordt uitgesproken. De *Stolpersteine* vormen daarmee niet alleen een gedenkplaats, maar ook een laatste daad van verzet tegen de vernietigende ideologie van het nationaalsocialisme.

Dames en heren,

Hier naast ons zien we de Erelijst van Gevallenen, met daarop bijna 18.000 namen van militairen en verzetsstrijders. Elke dag slaan we een bladzijde om. Elke dag andere namen. Namen die ons – net als de namen op de Zwolse Stolpersteine – herinneren aan wat er gebeurt als de wet niet langer beschermt, maar uitsluit. Als de macht niet langer wordt gecontroleerd, maar verabsoluteert.

We staan hier in de Tweede Kamer. Als medewetgever hebben wij de verantwoordelijkheid om wetten te maken die de menselijke waardigheid als onwrikbaar fundament hebben, zoals onze grondwet ons voorschrijft. Als controleur van de macht

hebben wij de verantwoordelijkheid om elke stap die de rechtsstaat uitholt te benoemen en te bestrijden. Als volksvertegenwoordigers hebben wij de verantwoordelijkheid om woorden te kiezen die recht doen aan onze verschillen, maar nimmer een opmaat vormen voor het ondenkbare.

Want het waren woorden van uitsluiting en onverdraagzaamheid die de kiem vormden voor gedachten van haat en superioriteit. Het waren gedachten van haat en superioriteit die uiteindelijk volgroeiden tot genadeloze en mensonterende daden.

Wie woorden van uitsluiting en onverdraagzaamheid onbeantwoord laat, komt – zodra het te laat is – woorden tekort om te omschrijven wat uit die kiem ontsproten is.

Herdenken is dan ook meer dan alleen het noemen van namen. Herdenken krijgt pas echt waarde als we daadwerkelijk bereid zijn om lessen te trekken uit de geschiedenis, en daar gevolg aan te geven. Ook als die lessen ongemakkelijk zijn.

Want de aanwezigheid van het Joodse leven in Zwolle is door de eeuwen heen nooit onvoorwaardelijk geweest. In de archieven zien we het terug: Joodse burgers waren vaak slechts welkom omwille van hun economische bijdrage. Hun burgerschap was nooit vanzelfsprekend. Het was een verblijf op basis van nut, niet op basis van onvoorwaardelijke gelijkwaardigheid.

Het onbevattelijke kwaad van de Holocaust begon niet met vernietigingskampen. Het begon met woorden; met uitsluiting. Toen de bezetter kwam, was die voedingsbodem al lang en breed aanwezig. De nazi's bouwden daarop een systeem dat mensen reduceerde tot nummers. Een systeem dat werd opgebouwd in kleine, verraderlijk overzichtelijk stappen. Een formulier hier, een bordje daar, verboden die op zichzelf genomen overkomelijk leken, maar als doel hadden een heel volk uit de samenleving, en uiteindelijk uit de geschiedenis te wissen.

Wie destijds door de Diezerstraat liep en enkel deze losse maatregelen zag, kon niet vermoeden hoe diep de afgrond was. Men keek, maar men zag het niet. Of, in het ergste geval, wilde men het niet zien.

Ik weet dat wij ongemak voelen wanneer we vergelijkingen maken met de Tweede Wereldoorlog. Het kwaad van de Holocaust is immers zo onmetelijk groot, dat elke parallel bij voorbaat verbleekt. Maar dat ongemak vormt tegelijkertijd een last. Want als we pas durven te spreken als de afgrond al bereikt is, zijn we te laat. Het bestrijden van tendensen die nu nog mijlenver afstaan van dát ultieme kwaad — uitsluiting, ontmenselijking, wegstijven bij onrecht — het bestrijden daarvan móét nu gebeuren. Wereldwijd – ook in Nederland.

Wie naar de geschiedenis kijkt, ziet een even ongemakkelijk als herkenbaar patroon: welkom zolang het nuttig is, maar nooit vanzelfsprekend gelijkwaardig. En dat terwijl het gelijkheidsbeginsel in onze grondwet kristalhelder is: discriminatie wegens godsdienst,

levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, handicap, seksuele gerichtheid of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

Artikel 1. van onze grondwet is het geweten van Nederland. Maar een geweten dat zwijgt in de praktijk, verliest zijn zeggingskracht. Pas wanneer de letter van de wet het hart van ons handelen wordt, krijgt de belofte van gelijkheid, de belofte van leren van onze geschiedenis, daadwerkelijk betekenis.

Daar ligt helaas nog altijd een hele grote opdracht. Tijdens de Jom Hasjoa herdenking vorige maand verwoordde Noam Brilleslijper het namens de generatie Joodse jongeren als volgt: *“de geschiedenis heeft nog nooit zo dichtbij gevoeld als nu”*.

Die woorden doen pijn. We mogen nooit en te nimmer accepteren dat Joodse Nederlanders zich opnieuw gedwongen zien om hun identiteit, hun gebruiken en hun religieuze overtuigingen te verbergen. Nooit en te nimmer mogen zij zich opnieuw gedwongen zien om te doen alsof het goed gaat, terwijl de werkelijkheid vele malen donkerder is.

Want weet u nog, die brief van Lineke Pinas? Die brief waarin ze schreef dat ze spoedig bij haar zus zou zijn? Zij die de brief lazen, kenden de verborgen waarheid achter de geruststellende woorden:

“Het gaat mij goed. Tante Lily en tante Mimi, en ook mijn vriendin Bep, zijn inmiddels bij mijn zus aangekomen. En ik zal waarschijnlijk zelf ook spoedig daarheen gaan”

Lineke's zus, Lea, was op het moment van schrijven al jaren dood.

De woorden van Lineke waren geen geruststelling. Het was een schreeuw in de nacht, gehuld in de taal van de bezetter. Door te schrijven dat ze naar haar overleden zus zou gaan, vertelde ze de enige waarheid die zij nog kon delen: *wij gaan een zekere dood tegemoet*.

Abel Hertzberg zei: “Er zijn niet zes miljoen Joden vermoord. Er is één Jood vermoord, en dat zes miljoen keer.”

Lineke Pinas was die ene Jood – zes miljoen keer. Dat is het gewicht van haar naam. Dat is het gewicht van elk van de namen hier op deze Erelijst en op de Stolpersteine in Zwolle. Dat is het gewicht dat wij samen – als regering, als volksvertegenwoordiging en als samenleving – moeten blijven dragen.